

УДК 37: 316.7

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Соломка Едуард Тіберійович

м. Ужгород

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена нагальними потребами суспільства в переосмисленні гендерних питань. Автором проаналізовано основні нормативно-правові документи, в яких відображено завдання утвердження гендерної (паритетної) демократії в суспільстві. Простежено динаміку поглядів української суспільності на гендер: від трактування його як питання про жіночі права до переосмислення гендерних досліджень у напрямі створення умов для рівного розвитку як чоловіків, так і жінок.

Ключові слова: гендер, законодавча база, чоловіки, жінки.

Серед пріоритетів зовнішньої політики найвищим пріоритетом України сьогодні виступає євроінтеграція [9, с. 2]. Сучасні умови суспільного розвитку України позначені прагненням країни до вступу в загальноєвропейський культурно-політичний простір, що робить злгоденним питання реформування всієї системи освіти за рахунок переорієнтації на світові стандарти. Істотно змінюється структура освіти, переглядаються концептуальні підходи до змістовної і функціональної сторони. Головне завдання сучасної освіти полягає у формуванні не лише освіченої особистості. Випускник навчального закладу сьогодні повинен бути людиною, спрямованою на подолання стереотипних уявлень минулого, вільною від будь-яких дискримінаційних установ, тобто бути людиною дійсно культурною, яка добре знайома з інтелектуальним досвідом попередніх поколінь та намагається поєднати кращі його надбання із сучасним рівнем наукового знання.

Основою для виникнення гендерного підходу у другій половині ХХ століття стало нове соціальне знання (М. Фуко, І. Гофман, П. Бергер, Т. Лукман та інші) і наукові розвідки теоретиків фемінізму, практично невідомі в Україні до останніх 15 років (Дж. Скотт, Дж. Батлер, Ю. Крістева, Л. Ірігарей та інші). На пострадянському просторі гендерній проблематиці в освіті приділяють увагу такі дослідники, як І. Кон, О. Ярьська-Смирнова, Л. Попова, Л. Штильова, І. Клецина, Ф. Мамедова, К. Рахмадуліна, О. Чеснокова та ін. Серед українських вчених ґрунтовні дослідження гендерної системи в Україні здійснюють (І. Жеребкіна, І. Головашенко, І. Лебединська, Т. Мельник, Н. Чухим та ін.), гендерних стереотипів та гендерних ролей (Т. Виноградова, В. Семенов, П. Горностаї, М. Пірен, В. Суковата та ін.), проблем інтеграції гендерного підходу в систему освіти України в цілому і, особливо, в систему вищої педагогічної освіти (Л. Булатова, Т. Говорун, І. Зверева, В. Кравець, О. Кікінеджи, Я. Кічук, О. Луценко, Л. Міщик, О. Смоляр, О. Сухомлинська та ін.), розробки науково-теоретичних засад гендерної педагогіки (Н. Грицьак, О. Друзь, В. Кравець, О. Петренко та ін.).

Проблеми шкільної освіти з урахуванням гендерної скла-

дової досліджують Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінеджи, Н. Лавриченко; впровадження гендерного підходу до виховання учнівської молоді та її професійної підготовки – Т. Голованова, І. Мунтян, О. Цокур.

Питання законодавчої бази гендерних досліджень розглядали Р. Айвазова (1991), Т. Вороніна (1988, 1990), І. Клименкова (1993), Л. Посадська (1993). Сьогодні спостерігаємо зміщення акцентів гендерного питання із наукового поля у правове, що свідчить про конвенціоналізацію цього поняття. Сучасне розуміння гендеру трактує його як соціальну стать, на відміну від біологічної.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Гендерна політика в українському соціумі будується з орієнтацією на європейську модель та з урахуванням власної національної специфіки. Зазначимо, що більшість документів донедавна орієнтували на покращення становища жінок. Однак сучасна національна концепція переорієнтовує гендерні дослідження на врахування особливостей обох статей та залучає до процесу гендерних перетворень не лише жінок, а й чоловіків. Тому виникає потреба переосмислення гендерних досліджень у напрямі створення умов для рівного розвитку як чоловіків, так і жінок. З метою розширення кола гендерних досліджень, усунення стереотипів щодо гендерної проблематики як суто жіночої метою статті ми визначили висвітлення законодавчої бази гендерних досліджень як підґрунтя порозуміння обох статей, формування андрогінної особистості.

Україна бере на себе відповідальність за гарантування умов для ефективної діяльності обох статей, жінок і чоловіків, а також їхню підтримку й допомогу. Наша держава, яка обрала нетоталітарний, демократичний шлях розвитку, зараз спрямовує свою законодавчу та державну діяльність на створення відносин гендерного паритету між жінками та чоловіками в усіх сферах суспільного життя. З метою виконання взятих на себе зобов'язань щодо забезпечення гендерної рівності у відносинах між жінками та чоловіками в усіх сферах суспільного життя, в Україні прийнято низку нормативно-правових документів, в яких відображено завдання шостої цілі. Так, серед останніх варто згадати Закон України „Про забезпечення рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків” (2005 р.), Указ Президента України „Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005 р.), Постанови Кабінету Міністрів України „Про підготовку та проведення Року гендерної рівності” (2007 р.) та „Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми” (2007 р.), Постанови Верховної Ради України „Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Рівні пра-

ва та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи” (2007 р.) та „Про Рекомендації парламентських слухань „Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства” (2007 р.), Програма розвитку ООН “Сприяння гендерній рівності”; Програма ПРООН “Гендер у розвитку”; указ Президента від 25 квітня 2001 року “Про підвищення соціального статусу жінок в Україні”; Закон України “Про державні гарантії рівних прав та можливостей чоловіків та жінок” тощо.

Окремо варто згадати Державну програму з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України у 2006 році [3, с. 91].

Попри те, що в Україні визнано наявність проблеми гендерної нерівності, жінки в нашій державі мають більш низький соціальний статус, потерпають від насильства і фактичної гендерної дискримінації. В умовах сьогодення рівність статей у правах часто сприймається не як синонім вільного вибору, а скоріш розуміється як уподібнення жінок чоловікам. За визначенням міжнародних і вітчизняних експертів, в Україні наявна яскраво виражена гендерна нерівність у політичному житті, доступі до економічних ресурсів, працевлаштуванні тощо [1, с. 38].

План заходів Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року передбачав впровадження принципу рівності чоловіків і жінок у сферах політичного, соціального й економічного життя українського суспільства [3, с. 91]. В цьому зв'язку аналіз результатів першого етапу виконання Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р. на рівні центральних органів виконавчої влади, а також регіонів і областей є особливо повчальним, що дасть можливість проаналізувати ситуацію, врахувати недоліки, прогалини й активізувати діяльність задля досягнення шостої цілі розвитку тисячоліття.

Суспільна затребуваність гендерних досліджень на сьогоднішній день, мабуть, уже ні в кого не викликає заперечень. Обґрунтуванням доцільності введення питань гендерного характеру до змісту освіти на Україні можна вважати низку урядових документів, а також поступово впроваджувану тут Програму розвитку ООН “Сприяння гендерній рівності”. Очевидно, більшість з декларованих документів може так і залишитися на папері, оскільки їх реальна дієвість потребує іншої, істотно зміненої суспільної свідомості, вітчизняного менталітету [10, с. 130-131].

Державна політика в Україні щодо охорони здоров'я, освіти, соціально-політичного і економічного становища жінок, охорони материнства, дитинства та сім'ї, а також щодо функціонування громадських, жіночих, культурних та інших професійних організацій, сфери інтересів яких торкаються сім'ї та жінок, визначається відповідним національним законодавством [8, с. 124].

Основні засади гендерного розвитку в Україні викладені у Конституції, де зазначено, що всі громадяни, незалежно від статі, мають рівні конституційні права та свободи; вони є рівними перед законом. Це забезпечується через надання жінкам рівних прав і можливостей для самореалізації в усіх сферах життя; це означає, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (Стаття 51). У статті 24 Конституції України зафіксовано, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Але реальна рівність прав жінки і чоловіка може бути забезпечена наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї, соціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг. Особливо важливим є створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством, правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних пільг та відпусток вагітним жінкам та матерям [4].

Однак конституційні норми можуть бути реалізовані лише

за умови подальшого їх розвитку в усій системі законодавства та практичного втілення за допомогою відповідних інституційних механізмів.

Як свідчать законодавчі норми та програми діяльності, уряд України переконаний у тому, що гендерна рівність є основою демократичного суспільства та передумовою стабільного розвитку. Це означає, що Україна використовує найкращий міжнародний досвід для вирішення своїх внутрішніх питань. Україна підписала міжнародні документи, що передбачають гендерний підхід, тим самим визнала, що гендерний підхід є найефективнішим для формування та реалізації національних програм; країна також взяла на себе зобов'язання гарантувати рівність, розвиток і справедливість у країні, регіоні та світі, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності.

Підписавши загальну декларацію прав людини, ратифікувавши міжнародні договори про права та свободи особистості, підсумкові документи IV Всесвітньої конференції щодо становища жінок (Пекін, 1995), Верховна Рада України 12 липня 1995 року прийняла постанову “Про рекомендації учасників парламентських слухань щодо реалізації в Україні Конвенції ООН”, “Про ліквідації всіх форм дискримінації”, де зазначається, що українська держава зобов'язується здійснювати політику включення жінок в усі процеси сучасного суспільства, залучати їх до розробки й прийняття економічних, політичних, соціальних та правових рішень, підвищувати роль жінки в національному, культурному, соціально-економічному, духовному розвитку суспільства та в процесі державотворення. Україна визначає факт гендерної асиметрії в українському суспільстві й бере на себе відповідні зобов'язання з її ліквідації. У міжнародних документах головним чином використовується словосполучення “рівні права і можливості чоловіків та жінок”, у науковій літературі останнього часу проблема взаємності статей у суспільстві формулюється як проблема значно складніша, тому що пов'язана не тільки зі зрівнянням, а з усвідомленням і визначенням різності світобачення та життєвих стратегій статей [6, с. 65].

Гендерна політика України перебуває на початковому етапі становлення, її орієнтації та механізми мають розкрити нові аспекти у формуванні всієї системи державних і громадських структур, а також у їх взаємодії та взаємозв'язку. Важливу роль у цьому відіграє Програма ПРООН “Гендер у розвитку”, яка цілеспрямовано проводить діяльність з формування гендерної концепції розвитку та культури населення, гендерного виховання та освіти, сприяє спрямуванню роботи державних і різних громадських структур на гендерний аналіз сучасного права [2, с. 29-30].

Україна реформує державні структури і включилась у вирішення гендерних проблем. Національний досвід потребує наукового аналізу та перетворення існуючих механізмів на сучасний механізм гендерного забезпечення рівних прав і можливостей. Ідеї рівноправності найширше можуть бути втілені за допомогою державного механізму, який діятиме в усій системі державних структур. Тобто за умови, що сама рівноправність стає змістом державної політики і реалізується через створені для цього структури.

За останні роки Україна підписала цілу низку документів міжнародного і локального рівня зі сприяння створенню суспільства гендерної рівності на вітчизняному просторі. Вийшов указ Президента від 25 квітня 2001 року “Про підвищення соціального статусу жінок в Україні”, виданий як відповідь на критику міжнародних спостерігачів про бездіяльність української влади у справі втілення в життя підписаних міжнародних актів зазначеного вище спрямування.

Однак досвід упровадження законодавчих норм та положень засвідчив шкідливість одностороннього розуміння гендеру лише як жіночої проблеми. Науковці зазначають низку недоліків реалізації документів, пов'язаних із орієнтуванням на покращення становища лише жінок у суспільстві [11, с. 121]. Тіньове становище чоловічих проблем, про наявність яких переконливо

свідчать статистичні дані, замовчування їх у публічному дискурсі уповільнювали процеси очікуваних суспільних перетворень, ефективної модифікації становища чоловіків та жінок. Основними завданнями гендерної політики на сучасному рівні Т. Хавлін визначає активне включення жінок в публічну сферу діяльності, з одного боку; з іншого боку – збільшення “чутливості до чоловічого питання” та підвищення ролі чоловіка в приватній сфері – створення умов для відповідального батьківства, активної участі у виховному та освітньому процесі дітей, перерозподіл домашніх обов’язків [11, с. 121]. Гендерна політика, побудована на принципах рівних прав, свобод та обов’язків чоловіків та жінок, по-перше, відображає нову форму усвідомлення гендерної проблематики з урахуванням інтересів і проблем не лише жінок, а й чоловіків; по-друге, відображає реальне місце та проблемні ситуації обох статей у суспільстві.

Впродовж 2008-2011 років в Україні реалізували Проект Програми розвитку ООН та Євросоюзу “Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні”, у рамках якого підготовлено 18 посібників, майже 2500 тренінгів для 50 тисяч працівників різних галузей, 3 освітні центри, 5 спеціалізованих кафедр в університетах, створення гендерної карти України [5].

Як бачимо, Україна поділяє основні ідеї міжнародних документів із гендерних питань. Сьогодні принципи гендерної рівності закріплені у Конституції України та низці нормативно-правових актів. У 2005-2006 роках Україна прийняла декілька визначальних актів, покликаних забезпечити рівні права і можливості

чоловіків і жінок. Серед них Закон України “Про забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок”, Указ Президента України та Державна Програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві у період до 2010 року. Сьогодні ведеться робота із розроблення державної програми забезпечення гендерної рівності в Україні на 2013-2016 роки [5].

Отже, проблема створення в Україні суспільства гендерної рівності сьогодні актуальна. Процес інтегрування гендерних досліджень гальмується, і, вірогідно, не лише через певні суспільні обставини. Треба констатувати, що до визнання існування гендерної асиметрії не готові як значна більшість академічних вчених, так і переважна більшість пересічних громадян. Невизнання існування проблеми, – традиційно зневажливе ставлення.

Таким чином, для створення нової демократичної реальності необхідним є рівень культури і цивілізованості соціальних ролей функцій чоловіка і жінки. Глибокі економічні та соціальні зміни в суспільстві сьогодні неможливі без змін загальної культури державотворчого процесу в Україні, виразним проявом якої є утвердження гендерної (паритетної) демократії в суспільстві.

Стаття не висчерпує усіх аспектів багатогранної проблеми. Перспективними у контексті сучасних перетворень в Україні вважаємо дослідження й узагальнення діяльності вітчизняних гендерних центрів та проектів, компаративний аналіз гендерних досліджень, вивчення співвідношення гендерних та освітніх питань.

Література і джерела

1. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики : моногр. / Н. Грицяк. – К. : Вид. НАДУ, 2004. – 384 с.
2. Дармограй Н. М. Культура державотворення в Україні: гендерний аспект / Н. М. Дармограй // Статистика України. – 2002. – № 1. – С. 29-34
3. Державна програма з утвердження гендерної рівності в Україні на період до 2010 року : за станом на 19 січня 2007 р. / Офіційний вісник України, 2007. – № 1. – 96 с.
4. Конституція України. – К., 2004. – 50 с.
5. Новини: ресурсний центр “Гурт” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/news/recent/12981>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Пашкова О. Теоретичні засади гендерної культури і смисложиттєві орієнтири. Гендерна культура, особистість і суспільство // Соціальна педагогіка: теорія і практика. – № 2. – 2005. – С. 61-68.
7. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року” від 27.12.06 № 1834 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 1. – С. 91.
8. Проблеми розвитку демократії та забезпечення рівних прав для жінок і чоловіків в Україні трансформаційного періоду: Наукова доповідь. – К.: АТ Видавництво “Столиця”, 1998. – 176 с.
9. Україна обирає шлях реформ // Україна – Євросоюз у деталях. – 2010. – № 2. – 18 с.
10. Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5-7 грудня 2002 р.). – Державний інститут проблем сім’ї та молоді; Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 222 с.
11. Хавлін Т. В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вимір / Т. В. Хавлін // Український соціум. – 2008. – № 2. – С. 113-122.

Актуальність матеріала, изложеного в статъе, обусловлена насущными потребностями общества в переосмыслении гендерных вопросов. Автором проанализированы основные нормативно-правовые документы, в которых отражены задачи утверждения гендерной (паритетной) демократии в обществе. Прослежена динамика взглядов украинского общества на гендер: от трактовки его как вопрос о женских правах к переосмыслению гендерных исследований в направлении создания условий для равного развития как мужчин, так и женщин.

Ключевые слова: гендер, законодательная база, мужчины, женщины.

The author of the article has analyzed main legal documents, reflecting the gender task (parity) of democracy in a society as well as dynamics of Ukrainian community views on gender from its interpretation as a matter of women's rights to reconsideration of gender studies in the direction of creating conditions for equal development of both men and women.

Keywords: gender, legal framework, men and women.